

O co chodzi z tą afazją?

Instrukcja obsługi modelu innowacji

afazJA—możeMY

dla uczniów z niedokształceniem mowy

o typie afazji na II etapie edukacji

— przewodnik dla nauczycieli

Umowa o powierzenie grantu nr 149/POPO/2020

Autorzy:

Katarzyna Trembaczowska-Brom, Joanna Błażejewska-Żiora,
Dariusz Garncarczyk, Aneta Neffe, Irena Węgrzyn

Wizualizacja:

Ela Curyło, Agata Warwas

Spis treści

WSTĘP.....	3
O CO CHODZI Z TĄ AFAZJĄ?.....	5
Co jest przyczyną występujących zaburzeń?	7
Jakie są objawy afazji?	9
CODZIENNE PROBLEMY DZIECKA Z AFAZJĄ	13
JAK PRACOWAĆ Z UCZNIEM Z AFAZJĄ?	17
INNOWACJA	22
Praca nad innowacją	22
Ewaluacja	23
Odbiorcy i użytkownicy innowacji.....	24
JAK WDRAŻAĆ INNOWACJĘ?	26
To Do List.....	26
Sketchnotka.....	27
Scenariusz	29
Sala	30
Informacje dla rodziców	32
WSKAZÓWKI DO PRACY.....	34
Zaburzenia mowy.....	34
Pamięć	36
Trudności z uwagą i przetwarzaniem słuchowym.....	37
Trudności w czytaniu i pisaniu	38
Matematyka	40
Sprawność fizyczna, integracja sensoryczna oraz prakcja	41
Funkcjonowanie emocjonalno-społeczne	42
Nauki ścisłe	43
Edukacja artystyczna.....	44
BIBLIOGRAFIA.....	45

WSTĘP

Zagadnienie zaburzenia niedokształcenia mowy o typie afazji pojawia się w kontekście pracy logopedy, specjalisty od zaburzeń mowy i komunikacji. Współcześnie podejmuje się polemiki na temat rozszerzonej i kompleksowej diagnostyki, toczą się spory dotyczące kluczowej terminologii. Dostrzegane są trudności w zakresie orzecznictwa dzieci z dysharmonią w tym obszarze. Najważniejsze jednak, w centrum takich dyskusji, jest dziecko,

które stara się funkcjonować w domu, przedszkolu czy szkole. Najbliższe otoczenie stawia mu oczywiste (z własnej perspektywy), a jednocześnie wysokie (dla niego) wymagania, z którymi mały człowiek nie potrafi sobie poradzić. Oczekiwania rosną, a przeszkody nie maleją...

Uczniowie z niepełnosprawnością ruchową, w tym z afazją, stanowią w polskiej edukacji niewielką grupę. Trudno dokładnie określić liczbę dzieci z tym rodzajem zaburzenia w klasach 4 – 8, ponieważ System Informacji Oświatowej (SIO) „niepełnosprawność ruchową” i „afazję” traktuje łącznie. Z badań prowadzonych w Polsce przez prof. Magdalenę Smoczyńską (2000) wynika, że problem ten może dotyczyć od 54 do 126 tysięcy dzieci, co stanowi około 7% populacji¹. Obecnie, na podstawie danych zgromadzonych w System Informacji Oświatowej (SIO), do szkół podstawowych w Polsce uczęszcza 15 436 uczniów ze zdiagnozowaną z niepełnosprawnością ruchową, w tym z afazją (dane z września 2020)².

¹ M. Smoczyńska (2000), *Wczesne interwencje u dzieci z opóźnionym rozwojem mowy* [w:] *Teoretyczne podstawy metod usprawniania mowy. Afazje i zaburzenia mowy*, H. Mierzejewska, M. Przybyś-Piwko (red.), Warszawa, s. 45-54.

² https://dane.gov.pl/pl/dataset/182,dane-statystyczne-uczniow-z-orzeczeniem-o-potrzebie-ksztacenia-specjalnego/resource/31159/table?page=1&per_page=20&q=&sort= [dostęp: 29.06.2021]

Do września 2011 roku, ze względu na regulacje prawne, dzieci z tym zaburzeniem nie mogły otrzymać orzeczenia o potrzebie kształcenia specjalnego. Obecnie są coraz wyraźniej dostrzegane w systemie edukacji. W 2021 roku Centralna Komisja Egzaminacyjna po raz pierwszy dostosowała dla nich arkusze egzaminu ósmoklasisty.

W Szkole Podstawowej nr 58 z Oddziałami Integracyjnymi im. Marii Dąbrowskiej w Katowicach, w której powstał pomysł innowacji, na każdym poziomie edukacyjnym funkcjonują oddziały specjalne dla uczniów z afazją. W roku szkolnym 2019/2020 uczyło się w nich 51 uczniów, rok później 57, a aktualnie — to około 15% wszystkich podopiecznych. Choć to niewielka zmiana, wykazuje tendencję wzrostową.

Niewątpliwie uczniowie z afazją na drugim etapie edukacyjnym (w klasach 4–8) mają ogromne trudności w dostosowaniu się do nowych warunków nauki (duża liczba nauczycieli, konieczność zmieniania sal lekcyjnych, dużo nowych treści do opanowania, zrozumienia i zapamiętania, ograniczony kontakt z wychowawcą jako osoba najbardziej pomocna, gdyż nie przebywa z wychowankami cały dzień). Z informacji potwierdzonych podczas II Konferencji Naukowej „Afazja rozwojowa – droga przez diagnozę, terapię i edukację ku wyrównaniu szans” (Łódź 2019) wynika, że większość uczniów z Specyficznymi Zaburzeniami Językowymi (SLI) uczęszcza do oddziałów integracyjnych. Tylko kilka organów prowadzących publiczne szkoły podstawowe w Polsce zdecydowało się na utworzenie oddziałów specjalnych (do 12 uczniów) dla uczniów z afazją. Naturalnym i koniecznym wydaje się przygotowanie środowiska szkolnego do przyjęcia ucznia z niepełnosprawnością ruchową, w tym z afazją, uwzględnienie specyfiki jego niepełnosprawności w zakresie stosowanych form i metod pracy dydaktycznej ukierunkowanych na osiągnięcie określonego celu edukacyjnego.

Niniejszy przewodnik ma celu w zwięzły sposób przedstawić najważniejsze problemy uczniów z afazją, a jednocześnie stanowi prezentację praktycznych rozwiązań odnoszących się do pracy z uczniem z zaburzeniami mowy i komunikacji w warunkach szkoły integracyjnej.

Zacznijmy od początku!..

O CO CHODZI Z TĄ AFAZJĄ?

Termin „afazja” wywodzi się z greki (*aphates* — osoba niemówiąca) i odnosi do zaburzenia polegającego na niemożności rozumienia mowy albo wyrażania myśli słowami pomimo prawidłowej budowy aparatu mowy. Afazji często mogą towarzyszyć problemy z czytaniem i pisanem, ponieważ są to umiejętności powiązane z wypowiadaniem się.

W literaturze przedmiotu istnieje wiele klasyfikacji afazji, gdyż badaczom trudno wypracować w tej kwestii wspólne stanowisko ze względu na złożoność zjawiska. Podobnie jest z jego definiowaniem. Większość interpretuje afazję jako objaw patologii językowej³. Według prof. Stanisława Grabiasa jest to *zaburzenie wynikające z uszkodzeń korowych ośrodków mowy, ujawniające się w postaci pełnego lub częściowego rozpadu wszystkich typów kompetencji (afazja sensoryczna) i (lub) zaburzeń sprawności realizacyjnych (afazja motoryczna)*⁴.

Ze względu na objawy wyróżnia się trzy rodzaje afazji⁵:

- afazja rozwojowa typu ekspresyjnego (inaczej ruchowa czy motoryczna) wskazuje na trudności w zakresie nadawania mowy (dziecko nie mówi lub mówi mało); zachowane jest jej rozumienie; może wystąpić trudność z płynnością wystawiania czy błędy językowe;
- afazja rozwojowa typu percepcyjnego (inaczej sensoryczna) wynika z trudności w zakresie odbioru, czyli rozumienia mowy, a przez to wpływa na jej nadawanie. Trudności z odbiorem mowy dotyczą zarówno rozumienia swoich słów, jak i cudzych komunikatów; mogą występować agramatyzmy czy mowa niewyraźna;

³ J. Panasiuk (2013), *Afazja a interakcja. Tekst – metatekst – kontekst*, Lublin, s. 115.

⁴ S. Grabias (1997), *Mowa i jej zaburzenia*, „Audiofonologia”, tom X, s. 34.

⁵ G. Jastrzębowska (1999), *Afazja, dysfazja dziecięca* [w:] *Logopedia. Pytania i odpowiedzi*, T. Gałkowski, G. Jastrzębowska (red.), Opole, s. 102-106.

- afazja rozwojowa typu mieszanego (inaczej motoryczno-sensoryczna) jest połączeniem dwóch poprzednich, a dziecko ma problemy w zakresie nadawania i odbioru mowy.

Zaburzenia o typie afazji są rozpatrywane jako specyficzne zaburzenia rozwoju mowy i języka. Jeśli już we wczesnych stadiach rozwoju zostaną zakłócone prawidłowe wzorce kształtowania się mowy, mówimy o afazji rozwojowej. Afazja rozwojowa, inaczej wrodzona, dotyczy braku lub znacznego opóźnienia rozwoju mowy dziecka, u którego nigdy nie rozwijała się ona prawidłowo, a występujące zaburzenia językowe nie są konsekwencją innych zaburzeń rozwojowych. Jest to zaburzenie najczęściej nazywane alalią, niedokształceniem mowy o typie afazji, wrodzonymi zaburzeniami mowy czy afazją pierwotną i charakteryzuje się przede wszystkim brakiem rozwoju języka i w konsekwencji opóźnieniem rozwoju mowy⁶.

W afazji nabytej natomiast mamy do czynienia z utratą już opanowanej umiejętności posługiwania się mową. Nastąpił rozpad systemu komunikacyjnego oraz utrata wykształconych wcześniej umiejętności językowych, a także wstrzymanie i opóźnienie dalszego procesu mowy⁷.

Kiedy rozpatrujemy zagadnienie zaburzeń mowy u dzieci, często zamiast terminu „afazja” czy „afazja rozwojowa” spotykamy się z sformułowaniem „niedokształcenie mowy o typie afazji”. Jakie są różnice między afazją rozwojową a niedokształceniem mowy oraz alalią? Jakie są kryteria różnicujące stosowanie powyższej terminologii? Najistotniejszymi kryteriami są czas wystąpienia uszkodzenia ośrodkowego układu nerwowego (OUN) oraz występujące objawy. Jeśli czynnik uszkodzający pojawił się w okresie tzw. przedślownym (do 1. roku życia), mówimy o alalii. Jeśli uszkodzenie nastąpiło w okresie kształtowania się struktur językowych (między 2. a 6. rokiem życia), mówimy o niedokształceniu mowy o typie afazji. Natomiast jeśli stało się to w okresie częściowo nabytych sprawności językowych lub już opanowanego systemu językowego, (powyżej 7. roku życia), mówimy o afazji⁸.

⁶ Ibidem, s. 100-101.

⁷ Ibidem.

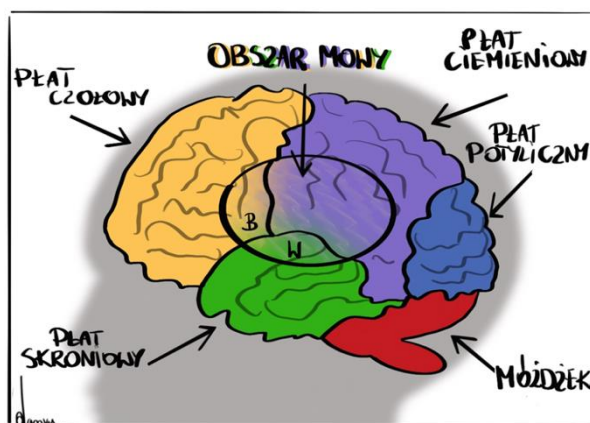
⁸ J. Skibska (2012), *Afazja dziecięca* [w:] *Neurologopedia w teorii i praktyce. Wybrane zagadnienia diagnozy i terapii dziecka*, J. Skibska, D. Larysz (red.), Bielsko-Biała, s. 50-51.

W przypadku alalii mowa od początku rozwija się nieprawidłowo oraz obserwowane są zaburzenia sprawności we wszystkich czynnościach językowych. W przypadku niedoksztalcenia mowy o typie afazji mowa do jakiegoś momentu rozwija się prawidłowo, po czym następuje zakłócenie tego procesu. Objawy mają charakter niespecyficzny i uogólniony. Zauważa się przewagę zaburzeń ekspresji słownej. W przypadku afazji rozwojowej występuje dezintegracja mowy, czyli utrata umiejętności porozumiewania się, utrata w pełni opanowanych sprawności językowych. Zaburzenia mowy mają charakter specyficzny⁹.

Od tych czynników zależy proces terapeutyczny. W alalii programujemy kompetencje językowe, w niedoksztalceniu mowy przywracamy utracone umiejętności i dopiero programujemy niewykształcone struktury języka, a w afazji skupiamy się na odbudowywaniu kompetencji językowej i jej usprawnianiu¹⁰.

Co jest przyczyną występujących zaburzeń?

Trudno jednoznacznie określić przyczynę zaburzeń. Afazja rozwojowa nie wynika na pewno z niepełnosprawności intelektualnej, niedosłuchu, porażenia mózgowego czy innych całościowych zaburzeń rozwojowych. Spowodowana jest pewnego rodzaju uszkodzeniem struktur mózgowych, często w formie mikrourazów, o nieznannej przyczynie i niejednoznacznym patomechanizmie. Mówiąc o strukturach mózgowych, mamy na myśli przede wszystkim tzw. ośrodek mowy. Ich umiejscowienie przedstawia poniższy schemat.

1 Ilustracja własna na podstawie: O. Narkiewicz (2003), Ośrodkowy układ nerwowy [w:] Anatomia człowieka, J. Sokołowska-Pituchowa (red.), Warszawa, s. 715.

⁹ Ibidem.

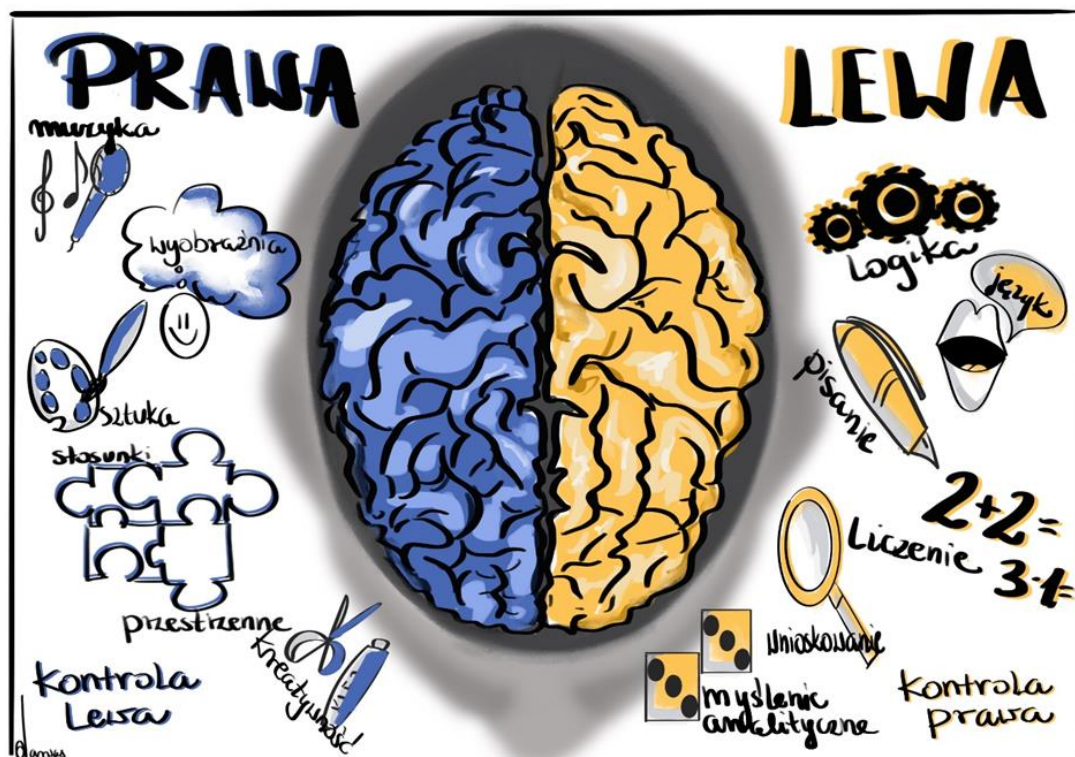
¹⁰ Ibidem.

Ośrodki mowy to okolice kory mózgu:

- ośrodek Broki - odpowiedzialny za tworzenie ruchów wpływających na tworzenie mowy;
- ośrodek Wernickego - odpowiedzialny za odbiór, czyli rozumienie komunikatów werbalnych¹¹.

Dużą rolę w wytwarzaniu mowy odgrywa również kora ruchowa, w szczególności jej części odpowiedzialne za ruchy aparatu artykulacyjnego.

Struktury odpowiedzialne za mowę i jej poszczególne elementy są rozłożone w mózgu człowieka niesymetrycznie. Do prawidłowego wytwarzania i rozumienia mowy, również języka pisanego, konieczna jest współpraca obu półkul. Prawą półkulę mózgu uznaje się za twórczą i kreatywną, a lewą — za logiczną. Za co odpowiedzialne są półkule mózgu, pokazuje poniższy schemat.

2 Ilustracja własna na podstawie: B. K. Gołąb (2004), Anatomia czynnościowa ośrodkowego układu nerwowego, Warszawa, s. 121.

Nie podaje się jednej przyczyny występowania omawianego zaburzenia. Przypuszcza się, że wywołują je uszkodzenia mózgu spowodowane urazem okołoporodowym, zapaleniem mózgu i opon mózgowych, zatrzymaniem się

¹¹ G. Jastrzębowska G. (1999), Afazja, dysfazja dziecięca..., s. 102-106.

w rozwoju pewnych struktur korowych lub urazem czaszki, który nastąpił w okresie przed rozwojem mowy, czy dysfunkcjami OUN oraz uwarunkowaniami genetycznymi. Nabyta afazja dziecięca jest najczęściej wynikiem schorzeń neurologicznych (np. zapalenie mózgu) czy urazów głowy¹². Jedno jest pewne — zaburzenie występuje od początku rozwoju języka i utrzymuje się w życiu dorosłym.

Dzieci z afazją rozwojową są w normie intelektualnej. Co to oznacza? W testach psychologicznych niewerbalnych wyniki mieszczą się w granicach normy. Rzadko również występują uszkodzenia obwodowe aparatu orofacjalnego. Afazja to *sensu stricto* zaburzenia mowy i komunikacji.

Jakie są objawy afazji?

Najprościej wskazać objawy, dzieląc je na typy afazji. Dzieci z zaburzeniem mowy o typie afazji motorycznej (ekspresyjnej) mogą mieć:

- niezrozumiałą mowę (zaburzenia wypowiedania i powtarzania słów);
- zaburzenia ekspresji mowy;
- zniekształcenia wyrazów pomimo normatywnej artykulacji poszczególnych głosek;
- trudności z praksją i kinestezją artykulacyjną;
- trudności z mową spontaniczną (niewykształcenie lub zanik umiejętności);
- ubogi zasób słownictwa i trudności w nazywaniu przedmiotów (zastępowanie nazw czy stosowanie opisów funkcjonalnych);
- mowę agramatyczną;
- trudności ze zrozumieniem dłuższych i złożonych wypowiedzi;
- oraz zaburzenia koordynacji ruchowej oraz orientacji wzrokowo-przestrzennej.

W przypadku tego typu zaburzenia zachowane jest rozumienie mowy, czyli rozumienie i wykonywanie poleceń, wskazywanie nazywanych przedmiotów, porozumiewanie pozawerbalne oraz świadomość swoich trudności¹³.

Dzieci z zaburzeniem mowy o typie afazji sensorycznej (percepcyjnej) mogą mieć:

- zaburzenia w zakresie rozumienia i percepcji mowy;
- trudności w tworzeniu właściwych form gramatycznych (tzw. agramatyzmy);

¹² G. Jastrzębowska (1999), *Afazja, dysfazja dziecięca...*, s. 113-115.

¹³ J. Skibska (2012), *Afazja dziecięca...*, s. 59.

- problemy w nadawaniu mowy poprzez używanie niewłaściwych wyrazów, neologizmów, mechaniczne powtarzanie czy tzw. wielomówność.

W przypadku afazji sensorycznej zachowana jest zdolność ekspresji mowy¹⁴.

Dzieci z zaburzeniem mowy o typie afazji mieszanej (percepcyjno-ekspresyjnej) mogą mieć:

- zaburzenia w zakresie rozumienia mowy;
- zaburzenia w zakresie ekspresji mowy;
- trudności artykulacyjne;
- tendencję do zniekształceń artykulacyjnych występujących w wyrazach przy normatywnej wymowie pojedynczych głosek;
- występujące w mowie parafrazy fonetyczne, inwersje, elizje i metatezy;
- problemy w tworzeniu właściwych form gramatycznych (tzw. agramatyzmy)¹⁵.

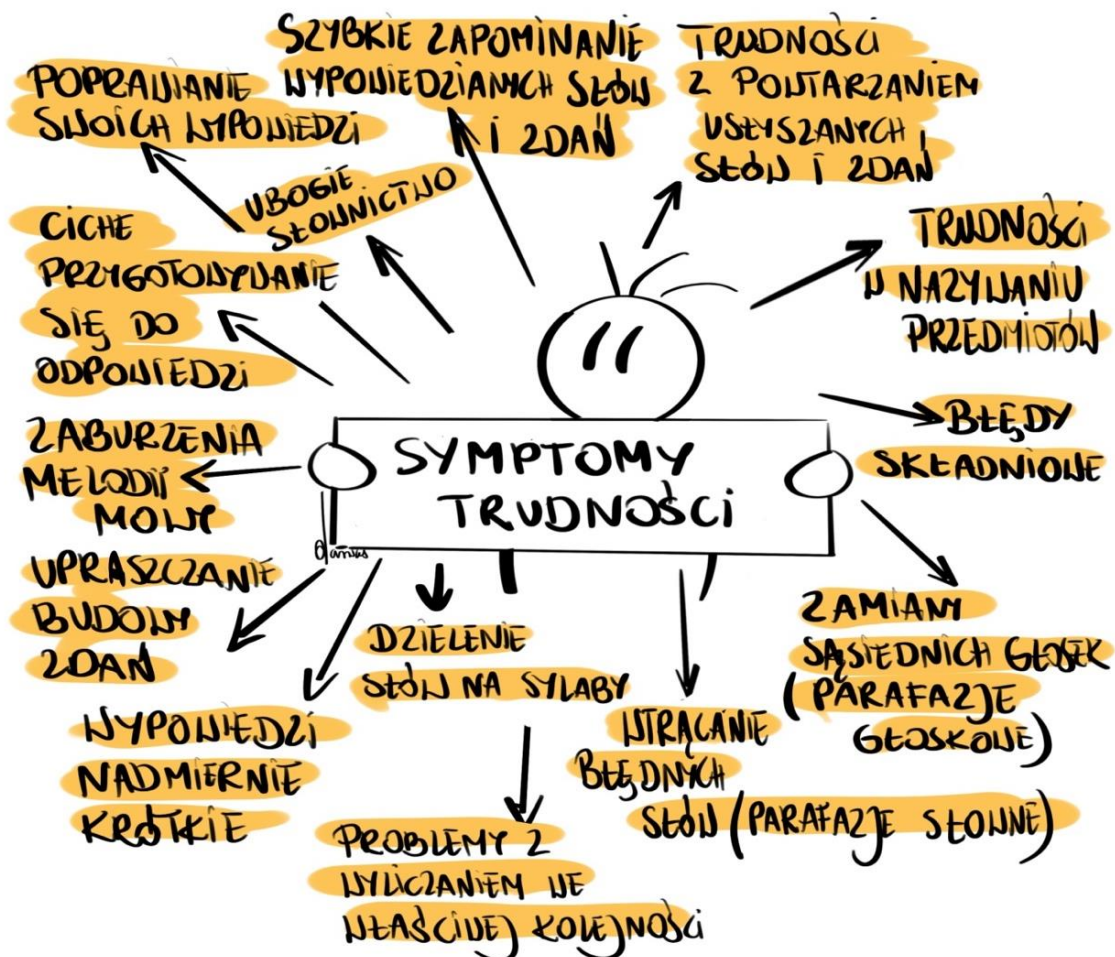
Najistotniejsze trudności dzieci z niepełnosprawnością ruchową, w tym afazją (motoryczną lub sensoryczną) ilustrują poniższe schematy.

¹⁴ Ibidem, s. 60.

¹⁵ Ibidem.

Trudności dzieci z niepełnosprawnością ruchową, w tym afazją motoryczną

AFAZJA MOTORYCZNA

Trudności dzieci z niepełnosprawnością ruchową, w tym afazją sensoryczną

AFAZJA SENSORYCZNA

Dzieci z zaburzeniem mowy o typie afazji w wyniku trudności w zakresie odbioru i nadawania mowy przejawiają inne trudności, które mają wpływ na ich ogólne funkcjonowanie w życiu codziennym.

W przypadku dzieci z zaburzeniami mowy objawami wtórnymi mogą być: zaburzenia interakcji społecznych, problemy w kontaktach rówieśniczych, zaburzenia zachowania, zaburzenia emocjonalne, nadpobudliwość ruchowa, zaburzenia koncentracji uwagi, trudności analizy i syntezy słuchowej, percepcji i pamięci słuchowej¹⁶.

CODZIENNE PROBLEMY DZIECKA Z AFAZJĄ

Po zapoznaniu się z terminologią, rodzajami afazji dziecięcej oraz ich objawami należałoby zastanowić się nad codziennym funkcjonowaniem dziecka z tym rodzajem zaburzenia.

Najprościej ujmując, w przypadku afazji motorycznej zasadniczym zaburzeniem jest niewykształcenie lub zanik mowy spontanicznej, przy zachowanym dobrym jej rozumieniu. Dziecko popełnia podczas mówienia liczne błędy, a ponieważ zdaje sobie z nich sprawę, usiłuje je poprawiać. W afazji czuciowej zasadniczym zaburzeniem jest trudność w rozumieniu mowy. W niektórych sytuacjach dziecko rozumie sens przekazu dopiero po kilkakrotnym powtórzeniu, a w innych chwyta sens niektórych słów, ale nie rozumie znaczenia całego zdania. Może też występować całkowity brak rozumienia przekazywanej informacji, jakby dziecko słuchało nie swojego ojczystego języka, lecz zupełnie mu nieznanego. Przy tym typie afazji dziecko na ogół nie zdaje sobie sprawy z błędów, które popełnia podczas mówienia¹⁷.

¹⁶ G. Jastrzębowska (2005), *Opóźnienie rozwoju mowy* [w:] *Podstawy neurologopedii*, T. Gałkowski, E. Szelaż, G. Jastrzębowska (red.), Opole, s. 394-396.

¹⁷ J. Skibska (2012), *Afazja dziecięca...*, s. 63.

Oczywiste jest, że w każdym przypadku dziecka z afazją najistotniejszy problem stanowi mowa i komunikacja. Jeśli chodzi o samo tworzenie, czyli nadawanie mowy dzieci z afazją napotykają trudności z komunikowaniem się językiem zrozumiałym – dostosowanym do rozmówcy. Te trudności wyrażają się przede wszystkim w błędach artykulacji, które polegają na wadliwej (zamiennej) realizacji danych głosek, różnych metatezach, kontaminacjach, inwersjach i elizjach głoskowych i sylabowych, upodobnieniu poszczególnych dźwięków w obrębie wyrazu oraz całego wyrazu do zbliżonego fonicznie, znanego już słowa oraz długo utrzymujących się określeń z tzw. swoistej mowy dziecięcej. Dziecko nie znając lub nie mogąc sobie przypomnieć odpowiedniego słowa, zastępuje je według siebie najodpowiedniejszym wyrazem, bądź nazwę przedmiotu zastępuje określeniem jego funkcji. W słowniku tych dzieci znajdują się głównie rzeczowniki i czasowniki oraz niewiele innych części mowy. Dzieci nie uwzględniają w swoich wypowiedziach liczby i rodzaju - przeważnie używają czasowników w 3. osobie liczby pojedynczej, rzadko używają przyimków, a często swoiste zestawienia przyimka z danym rzeczownikiem stanowią dla dziecka jeden wyraz. Budowane przez nie zdania są krótkie i są najczęściej nagromadzeniem kilku słów połączonych związkiem sytuacyjnym. Dużą część wypowiedzi dzieci stanowią nie zdania, lecz równoważniki zdań, jeśli już pojawiają się zdania to są one zdaniami prostymi, zawierającymi jedynie podmiot; orzeczenie, przyimek lub przydawkę. Dzieci te mają duże trudności z budowaniem dłuższych wypowiedzi, w zasadzie posługują się zdaniami pojedynczymi. Występują zaburzenia rytmu mowy. Występują trudności w motoryce aparatu artykulacyjnego, wyrażające się w przesadnych ruchach tych narządów, czy kompensacjach w poszukiwaniu ich właściwego ułożenia. W zakresie rozumienia mowy dzieci mają trudności z przypomnieniem nazwy, określonego desygnatu. Ogromne znaczenie w rozumieniu mowy otoczenia mają czynniki pozawerbalne. Tzw. słownik czynny nie zawsze jest uboższy od słownika biernego. Dziecko opiera rozumienia na centralnych elementach wypowiedzi. Wybiera słowo, które jest dla niego najbardziej zrozumiałe, najlepiej znane i ono stanowi podstawę rozumienia całej wypowiedzi. Nie jest istotna całość komunikatu, kontekst wypowiedzi, tylko

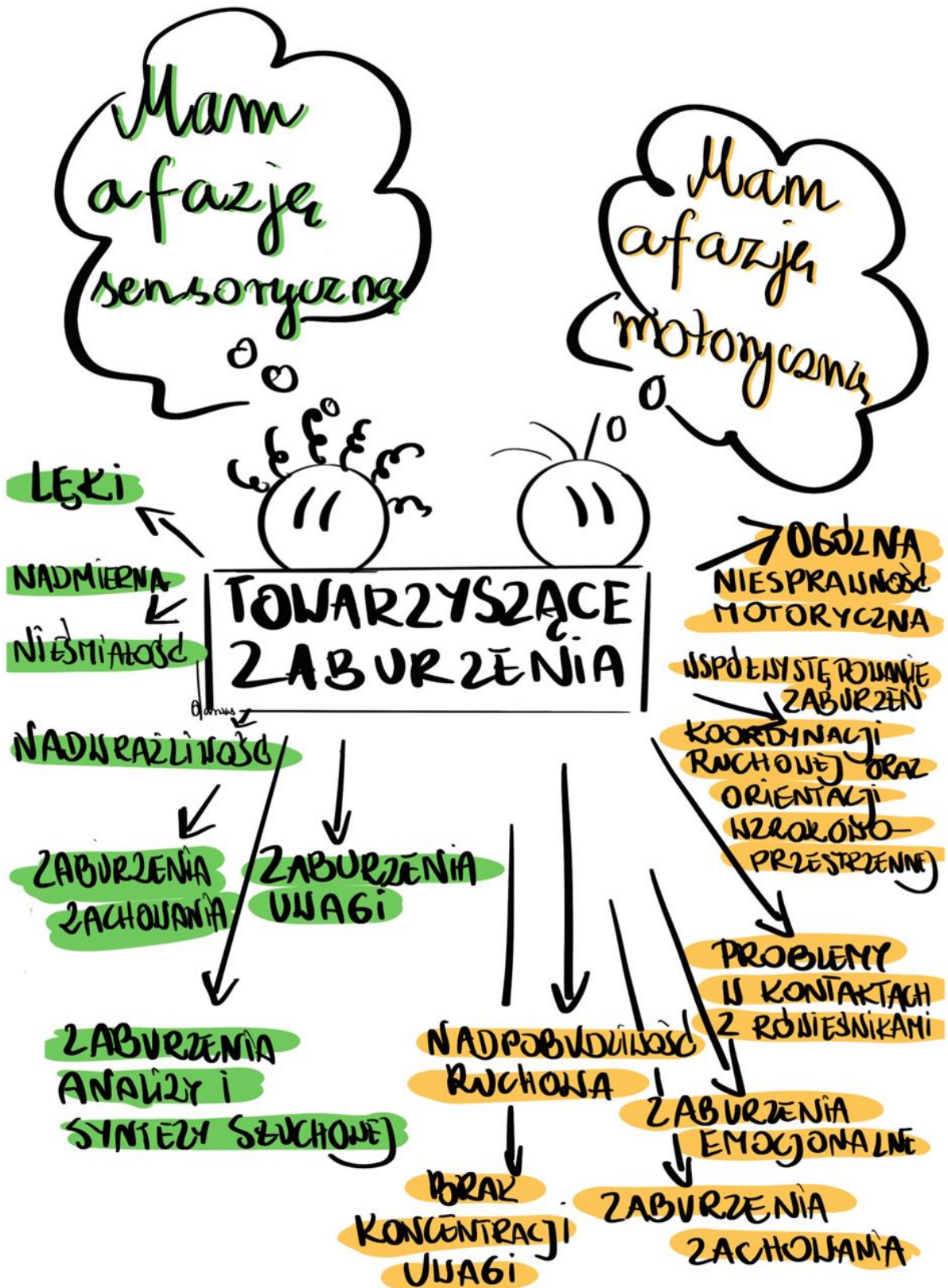

wyłuskiwanie pojedynczych elementów, które poprzez skojarzenia układane są przez dziecko w nowy, dla niego logiczny i zrozumiały przekaz¹⁸.

Ale czy dzieci afatyczne wykazują tylko trudności z mową? Oczywiście, że nie. Jest to tylko „czubek góry lodowej”. Zaburzeniom mowy i komunikacji towarzyszą trudności poznawcze, emocjonalne i społeczne. Oprócz powyższych problemów dzieci z afazją przejawiają także trudności w obszarze:

- organizowania i planowania swojej pracy,
- nabywania umiejętności czytania i pisania,
- uczenia pamięciowego,
- pamięci słuchowej oraz słuchu fonemowego,
- problemów z koncentracją uwagi,
- dysharmonii rozwojowej dotyczącej motoryki małej i dużej, zaburzenia integracji sensorycznej, czy nadpobudliwość,
- zaburzeń lateralizacji i trudności w określaniu stosunków przestrzennych,
- spowolnienia procesów myślowych,
- zaburzeń percepcji wzrokowej,
- zaburzeń zachowania oraz problemy w kontaktach rówieśniczych,
- problemów emocjonalnych (nerwowość, lękliwość).

¹⁸ G. Jastrzębowska (1999), *Afazja, dysfazja dziecięca...*, s. 110-113.

JAK PRACOWAĆ Z UCZNIEM Z AFAZJĄ?

Dotychczas nie były prowadzone szczegółowe badania naukowe dotyczące możliwości i zakresu osiągania przez tych uczniów sukcesów w polskim systemie oświaty. Pomysł innowacyjnej metody edukacyjnej skierowanej do tych uczniów wynika z naszych (tj. Szkoły Podstawowej nr 58 z Oddziałami Integracyjnymi im. Marii Dąbrowskiej w Katowicach), prawie już 10-letnich, doświadczeń polegających na tworzeniu i prowadzeniu oddziałów specjalnych, przeznaczonych tylko dla dzieci z tym rodzajem niepełnosprawności.

Zauważyliśmy, że uczniowie z afazją na drugim etapie edukacyjnym doświadczają ogromnych problemów związanych z koniecznością realizacji podstawy programowej, która nie uwzględnia specyfiki ich funkcjonowania, zarówno w zakresie treści i liczby realizowanych zagadnień z poszczególnych przedmiotów, jak i form oraz metod dydaktycznych stosowanych przez nauczycieli w takich oddziałach klasowych. Kluczową i najistotniejszą potrzebą uczniów z afazją jest osiągnięcie sukcesu edukacyjnego, który w istotny sposób przyczyni się do rozwoju zainteresowań, do zwiększenia samodzielności oraz określenia kierunku przyszłej kariery zawodowej. Istotnym wydaje się doskonalenie przez uczniów umiejętności czytania i właściwe rozumienia przeczytanego tekstu, a także rozwijanie umiejętności wnioskowania i zapamiętywania informacji przekazywanych przez nauczycieli na poszczególnych przedmiotach.

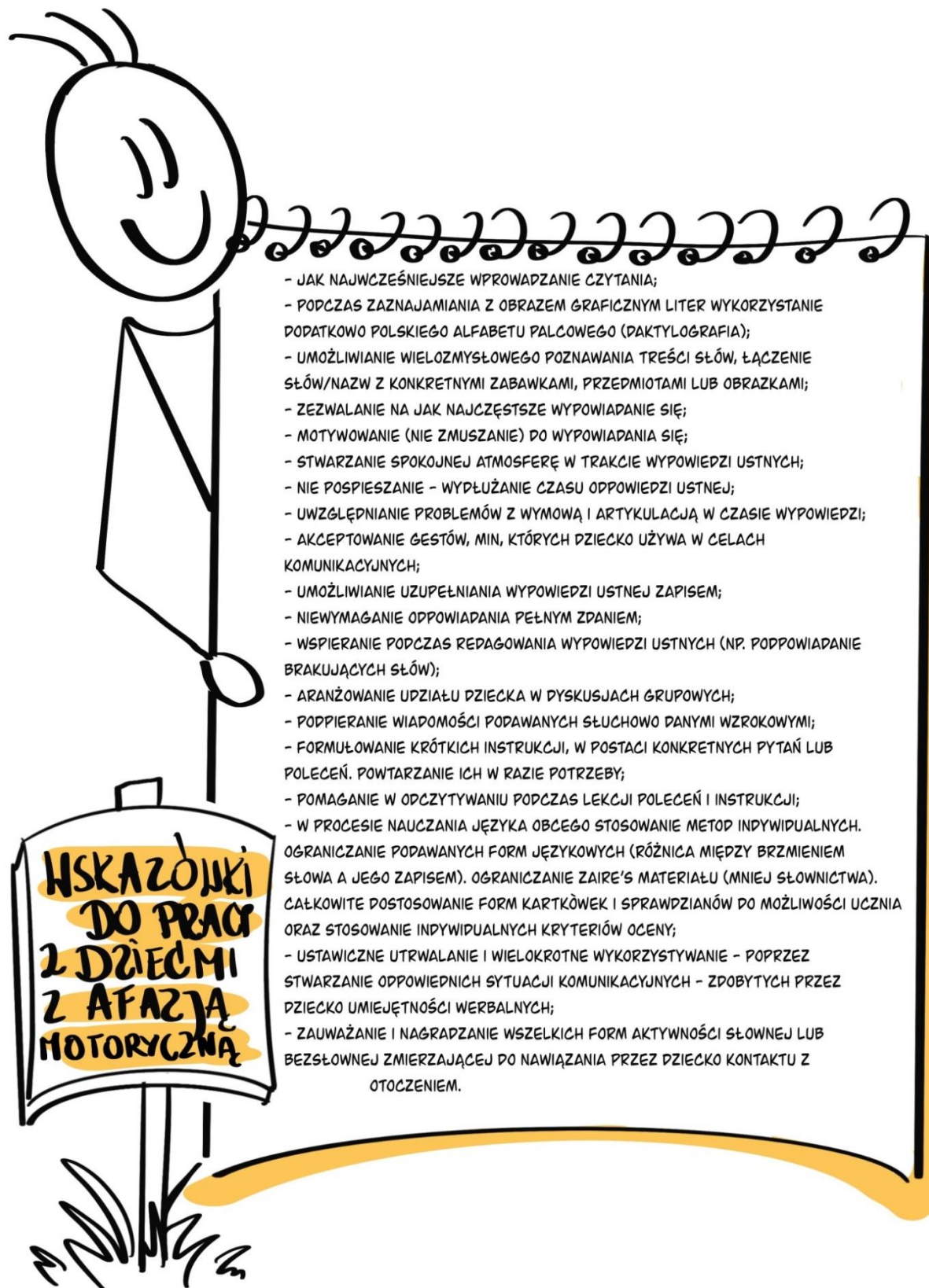
Proponowana przez nas nowatorska koncepcja ma polegać na właściwym zorganizowaniu i ukierunkowaniu pracy dydaktycznej w zespole klasowym, która będzie stanowić punkt wyjścia do osiągania przez tych uczniów sukcesu szkolnego, a w związku z tym budowania poczucia bezpieczeństwa i kształtowania ich osobowości. Właściwe wsparcie wychowawcze oraz współpraca z rodzicami spowoduje rozwój zainteresowań i samodzielności dziecka z afazją. Z przeprowadzonych wywiadów z uczniami oddziałów specjalnych wynika, że ich trudności dotyczą: zapamiętywania informacji, przygotowywania się do sprawdzianów i kartkówek oraz nauki języka obcego. Problemy z opanowaniem nowych wiadomości i umiejętności wynikają z liczby przedmiotów, na których należy opanować różnorodne treści. Uczenie się z podręcznika jest bardzo trudne, gdyż ze

specyfiki zaburzenia wynika nieumiejętność czytania ze zrozumieniem, wyszukiwania informacji czy zrozumienia przeczytanego i usłyszanego tekstu. Nadmiar informacji powoduje u dzieci z afazją zagubienie i niechęć do dalszej nauki. Uczniowie ci koncentrują się na technice czytania, a nie na sensie przekazu. Praca w salach lekcyjnych, które nie są przygotowane do pracy w takiej grupie uczniów, też nie wpływa na nich korzystnie. Głównym problemem jest zapamiętywanie. Na lekcjach realizowane są zagadnienia z przedmiotowej podstawy programowej, ale brakuje odniesień do innych dziedzin. Ogrom materiału, który powinien opanować uczeń, bardzo często przekracza jego możliwości, co prowadzi do spadku motywacji. Nasze doświadczenia z prowadzonej edukacji wczesnoszkolnej, realizowanej w formie nauczania zintegrowanego, wskazują na bardzo dobrze sprawdzający się, spójny i systemowy model pracy blokami tematycznymi. Na pierwszym etapie edukacyjnym jest on łatwiejszy do realizacji, wręcz naturalny, wynika bowiem ze zintegrowanego kształcenia prowadzonego przez jednego nauczyciela - wychowawcę. Konceptyjne przeniesienie tego modelu do oddziałów integracyjnych oraz specjalnych na drugim poziomie edukacyjnym sprawi, że uczniowie łagodnie przejdą proces adaptacji i lepiej odnajdą w systemie nauki prowadzonej przez wielu nauczycieli. Nie zostanie zachwiane poczucie ich bezpieczeństwa i własnej wartości. Spójne treści programowe realizowane na różnych przedmiotach oraz ten sam model pracy, stosowane przez nauczycieli jednakowe formy i metody dydaktyczne pozwolą uczniom osiągać sukces edukacyjny, który będzie przekładał się na wymierne efekty potwierdzane wynikami egzaminu zewnętrznego po klasie 8.

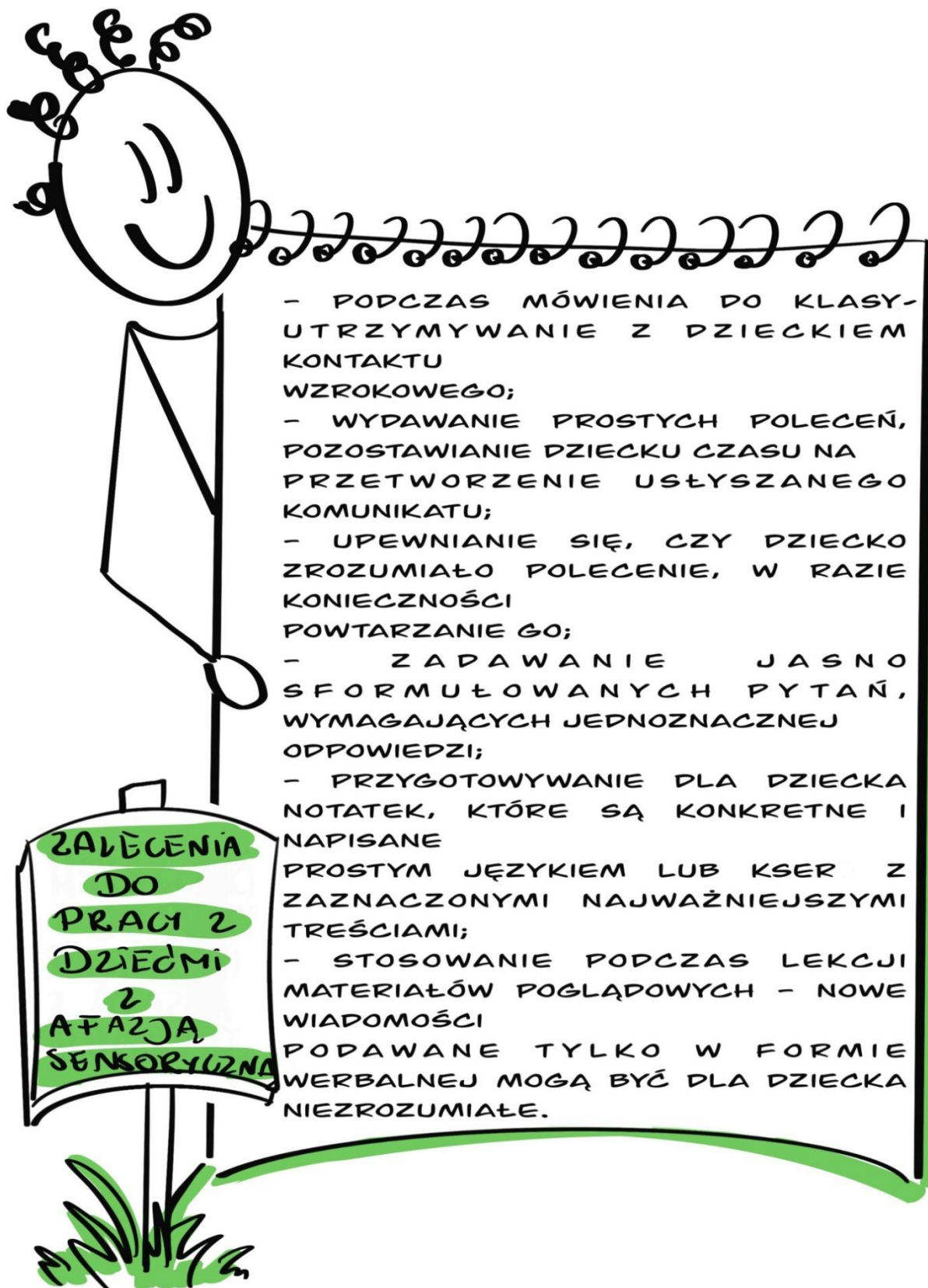
Od nauczyciela pracującego z uczniem z afazją wymaga się holistycznego podejścia, które polega na skupieniu się na dziecku jako jednostce z uwzględnieniem jego ograniczeń wynikających z rodzaju zaburzenia. Problem wydaje się błahy, gdy w oddziale klasowym jest jeden uczeń z afazją. Trudności zaczynają się, gdy całą grupę tworzą podopieczni z różnymi typami zaburzeń w zakresie mowy i komunikacji. Istotne zatem wydaje się przeanalizowanie podejścia do pracy z uczniem — z uwzględnieniem rodzaju afazji (motoryczna, sensoryczna, mieszana) oraz wypracowanie systemu, w którym będzie można skupić się na zaburzonych funkcjach czy umiejętnościach uczniów.

Poniżej prezentujemy wskazówki do pracy pogrupowane ze względu na rodzaj występującego zaburzenia oraz codziennych trudności dzieci. Oczywiście, informacje mają swe źródło w literaturze specjalistycznej, ale w dużej mierze bazują na doświadczeniu nauczycieli z codziennej pracy z uczniem ze specyficznymi problemami w zakresie mowy i komunikacji.

6 Ilustracja własna na podstawie: K. Słupek (2018), Uczniowie ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. Pomoc psychologiczno-pedagogiczna, dostosowanie wymagań, Gdańsk.

INNOWACJA

Koncepcja innowacji **afazJA-możeMY** jest odpowiedzią na problem niedostosowania metod nauczania do potrzeb uczniów z orzeczeniem o niepełnosprawności ruchowej, w tym afazji na II etapie edukacyjnym. Dotyczy on zarówno uczniów, ich rodziców, jak i nauczycieli. Opracowaliśmy szereg działań, których celem jest znalezienie rozwiązań odpowiadających potrzebom każdej z tych grup. Stanowią one kompletny model pracy, który może być wykorzystany w całości lub stanowić inspirację dla nauczycieli. Jest to „nakładka” na program nauczania większości przedmiotów na II etapie edukacyjnym. Najlepiej, aby była już wprowadzana na początku 4. klasy. Obejmuje 45 bloków tematycznych realizowanych miesięcznie od czwartej do ósmej klasy. Powstała w ramach inkubatora innowacji społecznych Popojutrze 2.0 w obszarze KSZTAŁCENIE. Otrzymany grant pozwolił na opracowanie, testowanie projektu i przygotowanie produktów.

Na czym polega proponowany przez nas model oddziaływania? Poniżej przedstawiamy założenia naszej innowacji.

Praca nad innowacją

Koncepcja innowacji **afazJA-możeMY** jest próbą wyjścia naprzeciw indywidualnym potrzebom i możliwościom poznawczym uczniów z afazją, ale też wsparciem dla nauczycieli pracujących z uczniami z zaburzeniami mowy i komunikacji. Jest to pewnego rodzaju procedura, którą wypracowaliśmy, realizując innowację służącą pokonywaniu trudności edukacyjnych, z którymi mierzą się uczniowie z afazją. Mamy świadomość tego, że aby mówić o efektywności metody, musielibyśmy testować ją kilka lat. Jednak widoczne postępy naszych uczniów są dowodem na skuteczności proponowanego przez nas modelu postępowania.

Uczniowie w pierwszym tygodniu testowania innowacji napisali przygotowany dla każdego oddziału pretest. Pretesty zawierały zadania z każdego przedmiotu. Po 5 tygodniach zajęć prowadzonych w oparciu o innowację (średnio 20 h lekcyjnych w tygodniu, czyli około 100 h w miesiącu) uczniowie ponownie napisali test (posttest). Zadania były sformułowane tak, aby sprawdzać tę samą wiedzę lub umiejętność,

która pojawiła się w pierwszym teście. Zastosowanie wizualizacji oraz systematyczności powtórzeń skutecznie wpłynęły na lepsze opanowanie materiału z danego miesiąca.

Ewaluacja

Porównując uzyskane wyniki, stwierdzono, że zmiana pomiędzy pretestem a posttestem średnio wyniosła 21,7%, co stanowi zadowalający wynik, a zatem stanowi rekomendację innowacji. Oprócz poprawy wyników widoczna była również większa samodzielność uczniów podczas rozwiązywania poszczególnych zadań w drugim teście. Można stwierdzić, że powtarzanie tych samych zagadnień na różnych przedmiotach korzystnie wpłynęło na przyrost wiedzy, umiejętność kojarzenia i zapamiętywania treści programowych.

Nasi uczniowie są świadomi swoich problemów z nauką, dlatego chętnie realizują nowatorskie pomysły ułatwiające im proces uczenia. Uważają, że innowacja to dobry projekt, ponieważ podjęte przez nas działania motywują ich do wysiłku i nauki oraz pomagają im w nauce. To, co wydaje się istotne, to chęć kontynuacji przez dzieci takiego modelu nauczania.

Pozytywnie o innowacji wypowiedzieli się też nauczyciele, którzy ją testowali. Zaznaczali, że to bardzo dobry projekt, który wymaga „przyzwyczajenia” i „oswojenia” zarówno od nauczyciela, jak i uczniów. Uczący wskazywali, że jest ciekawa oraz dostosowana do potrzeb i możliwości uczniów z afazją. Angażuje, pozwala obserwować, jak dzieci przyjmują nowy format. Lekcja jest zróżnicowana pod względem zastosowanych metod, z odwołaniem do wielozmysłowego oddziaływania, co powoduje, że na kolejnych etapach udaje się zaangażować wszystkich uczniów. Za najbardziej wartościowe w prezentowanej innowacji nauczyciele uznali ograniczenie przekazywanych treści, skoncentrowanie ich wokół proponowanego tematu (motyw przewodni na różnych przedmiotach), a także działanie według pewnego schematu i wizualizacja omawianych treści. Podkreślono także, że uczniowie przebywają w swojej klasie, co ułatwia im organizację i umożliwia stworzenie uporządkowanego warsztatu pracy.

Nauczyciele zauważyli, że w realizacji innowacji przydatne są schemat działania oraz wykorzystanie wielozmysłowego oddziaływania. Pomaga to uczniom

w przyswajaniu wiedzy, wymaga jednak wdrożenia się zarówno nauczycieli jak i uczniów w nowy schemat pracy.

Również rodzice pozytywnie przyjęli proponowaną innowację. Uważają, że jest ona istotna w motywowaniu dzieci do nauki oraz ma znaczenie dla przyswajania przez nich wiedzy i umiejętności. Zdecydowana większość rodziców uważa, że dzięki innowacji obniżył się u uczniów poziom stresu związany z nauką.

Przyrost wiedzy u uczniów utwierdził nas w przekonaniu, iż pomysł był adekwatny do potrzeb. Co więcej, uważamy, że zastosowanie innowacji w oddziałach, do których uczęszczają uczniowie z innymi rodzajami zaburzeń, również spotkałoby się z pozytywnym odbiorem, nasze działania mogłyby bowiem przyczynić się do poprawy efektywności nabywania wiedzy i umiejętności, motywacji do nauki oraz do zmniejszenia poziomu stresu związanego z trudnościami edukacyjnymi.

Widząc efekty wprowadzenia innowacji w proces edukacyjny w naszej szkole dalej będziemy realizować podjęte działania oparte na modelu sketchnotingu oraz założeniach prezentowanej koncepcji innowacji **afazJA-możeMY**.

Odbiorcy i użytkownicy innowacji

Głównymi odbiorcami naszej innowacji są oczywiście uczniowie z niepełnosprawnością ruchową, w tym z afazją (o specyfice zaburzenia oraz trudnościach uczniów była już mowa we wcześniejszym rozdziale).

Jest ona także adresowana do ich rodziców. Ci opierają się głównie na doświadczeniach wychowawcy, otrzymywanych od niego informacjach dotyczących kształcenia, wychowania oraz sposobów uzyskiwania pomocy. Często bowiem nie mają oni wiedzy, w jaki sposób mogą pomóc swojemu dziecku w osiągnięciu przez nie sukcesu edukacyjnego na miarę jego możliwości. Próbują samodzielnie poszukiwać metod pracy, powielają schematy uczenia się, które były stosowane podczas ich własnej nauki w szkole. Innymi słowy, czerpią z własnego doświadczenia, co często nie przynosi oczekiwanych rezultatów. Rodzice wspierają się wzajemnie na forach internetowych, samodzielnie organizują spotkania. Jednak nie wszyscy z nich mają możliwości i umiejętności, aby tej wiedzy samodzielnie poszukiwać. Kluczową, zidentyfikowaną potrzebą rodziców jest otrzymanie wsparcia

w edukacji dziecka. Przeprowadzone przez nas wywiady pokazały, że na stres rodziców związany z odrabianiem zadań domowych i przygotowywaniem się dzieci do lekcji ma wpływ brak spójnych, konkretnych wskazówek ze strony nauczycieli. Wskazywano na trudności w korzystaniu z notatek uczniów i brak możliwości wykorzystywania ich w samokształceniu.

Użytkownik naszej innowacji to przede wszystkim nauczyciel, który mimo wiedzy i dużego doświadczenia nie jest w stanie znaleźć rozwiązań do pracy z uczniami ze specyficznym rodzajem zaburzenia. Nauczyciele, którzy kierowani są do pracy w oddziałach specjalnych, muszą posiadać dodatkowe kwalifikacje. Przepisy nie precyzują jednak, jaki to ma być rodzaj kwalifikacji, nie ma studiów, które je nadają. Najczęściej pedagog, korzystając ze swojego doświadczenia w pracy z dzieckiem niepełnosprawnym oraz z samokształcenia w tym zakresie, na własną rękę poszukuje metod i form, które następnie stosuje na zajęciach z dziećmi z zaburzeniami mowy i komunikacji. Poszukiwania te obarczone są niejednokrotnie wieloma błędami, ponadto wymagają czasu koniecznego do znalezienia tej właściwej formy, która przyniesie wymierne korzyści. Powoduje to często frustrację, skutkuje zniechęceniem w poszukiwaniu odpowiednich metod, prowadzeniem zajęć według dotąd stosowanych schematów edukacyjnych oraz porzuceniem dążenia do osiągnięcia realnych efektów w pracy z uczniem.

Z drugiej strony, jeśli jednemu nauczycielowi uda się znaleźć i wypracować formułę dydaktyczną, to sprawdza się ona w konkretnym oddziale specjalnym, dla danej grupy dzieci z afazją - daje efekt, lecz krótkotrwały i nie prowadzi do zbudowania rozwiązań systemowych, możliwych do zastosowania na szeroką skalę.

Kluczową potrzebą nauczycieli uczących w oddziałach specjalnych tworzonych dla uczniów z afazją jest przygotowana formuła pracy w takich zespołach. Przewodnik, gotowy schemat pracy na zajęciach z poszczególnych przedmiotów, który pozwoli ukierunkować nauczyciela, pokaże właściwe i przetestowane metody i formy pracy w ramach jego lekcji. Ponadto świadomość wsparcia, wspólnych doświadczeń z innymi pedagogami oraz analizy postępów dydaktycznych uczniów wzmocni motywację do dalszej pracy i da satysfakcję z osiągniętych efektów.

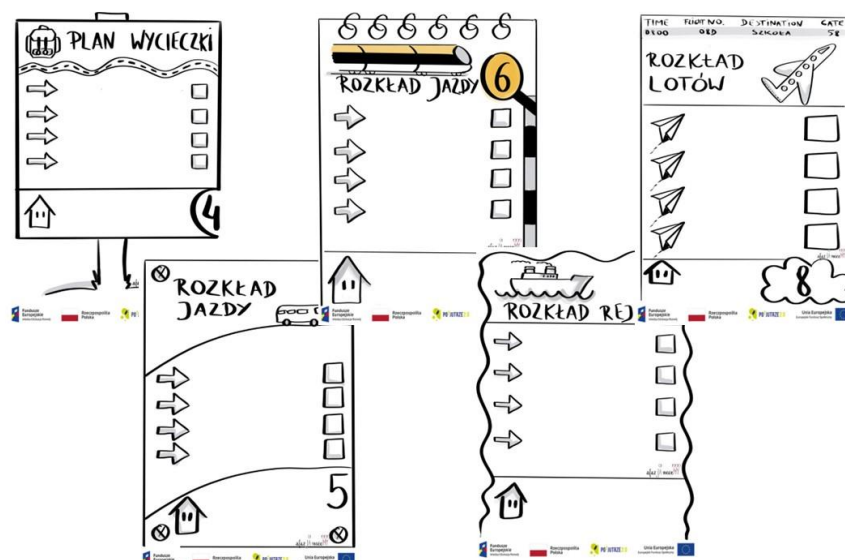
JAK WDRAŻAĆ INNOWACJĘ?

To Do List

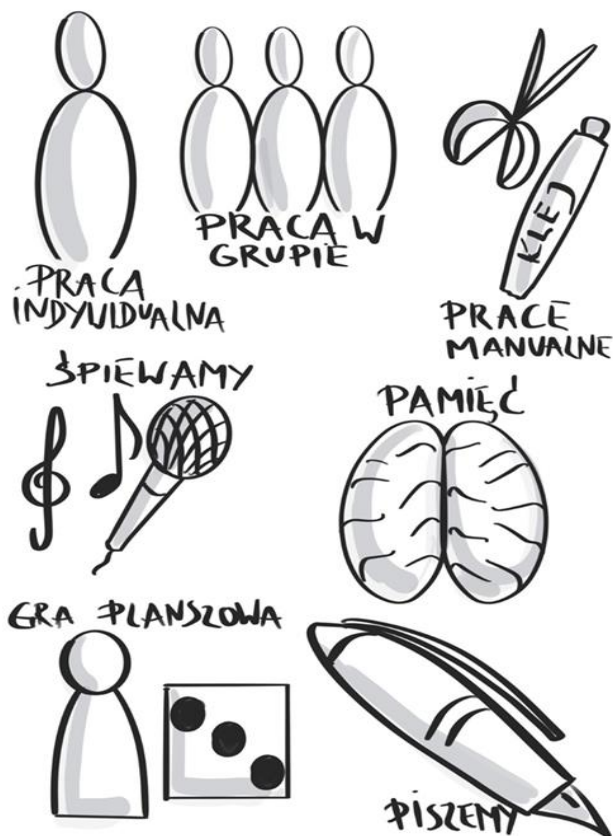
Lekcje prowadzi się zgodnie ze schematem *To Do List*. Jego celem jest zapewnienie uczniom poczucia bezpieczeństwa, poprawa koncentracji i motywacji do nauki oraz sprawienie, że lekcja będzie przewidywalna, a zarazem angażująca.

To Do List to schemat zawierający przebieg procesu lekcyjnego prezentowany na początku zajęć. Graficznie, w sposób czytelny dla ucznia, przedstawia tok zajęć tak, aby dzieci wiedziały, co zostało zaplanowane i na którym etapie jest lekcja. *To Do List* ma pomóc w rozwijaniu koncentracji, doskonaleniu umiejętności organizacji pracy, systematyczności oraz w aktywnym udziale ucznia w lekcji. Schemat ten nie stanowi zapisu poszczególnych ćwiczeń, są to pogrupowane etapy lekcji. Uczniowie po skończonej części podchodzą do tablicy i zaznaczają wykonanie zadania. W ramce oddzielonej poziomą kreską zapisane jest także zaplanowane zadanie domowe. Zapisujemy je pod koniec lekcji, po zakończeniu wcześniejszych etapów. Jeżeli nie zostanie zrealizowana jakaś część materiału, jest to informacja dla uczniów i nauczycieli, jakie zaplanowane działania należy przełożyć na następne zajęcia.

Każdego roku zmienia się forma graficzna listy. Są one przygotowane zgodnie z ideą szybkości przemieszczania się. W klasie czwartej to *rozkład wycieczki* (pieszej), w piątej *rozkład jazdy* (autobus), w szóstej — *rozkład jazdy* (pociąg), w siódmej — *rozkład rejsów* (statek), a w ósmej — *rozkład lotów* (samolot).

Opracowano także ikony przedstawiające najczęściej wykorzystywane kategorie zadań, takie jak: praca w grupie, praca indywidualna, praca w określonym czasie, pisanie, mówienie, liczenie, czytanie, słuchanie, wyszukiwanie informacji, prace manualne, gra dydaktyczna, śpiewanie, zapamiętywanie, przepisywanie z tablicy do zeszytu, utrwalanie wiadomości, zadanie domowe, zadanie dodatkowe.

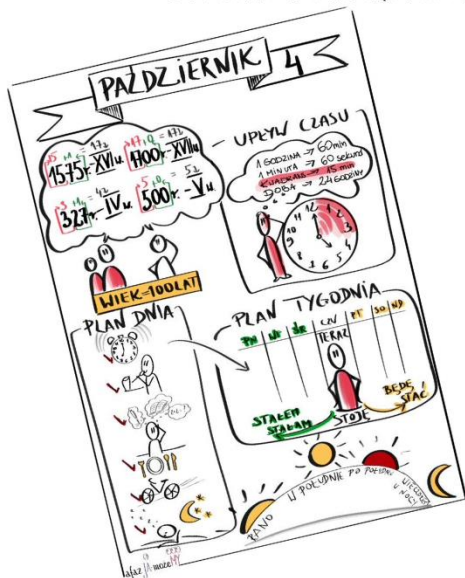
Ikony te mogą być rysowane przez nauczyciela w trakcie wypełniania *To Do List* lub wcześniej przygotowane (wydrukowane i zalaminowane), aby można je było łatwo przyklepić do tablicy magnetycznej lub korkowej i wykorzystywać wielokrotnie.

Sketchnotka

Praca dydaktyczna opiera się na przygotowanej dla każdego miesiąca sketchnotce. Sketchnoting to sposób wizualizacji przekazywanych informacji. Proste graficznie rysunki tworzą mapę myśli zawierającą podstawowe treści, które uczeń powinien opanować w danym miesiącu. Zdając sobie sprawę, iż dzieci z naszych oddziałów muszą nabywać wiadomości i umiejętności w zakresie podstawy

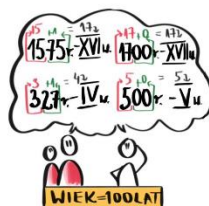
programowej, stworzyliśmy na sketchnotkach bloki tematyczne, które są z nią spójne. Na comiesięcznej grafice dla każdej klasy umieszczono pomysły ze wszystkich dziedzin, czyli każdy nauczyciel odnajdzie na rysunkach treści, które może realizować na swoim przedmiocie.

Jak rozumieć sketchnotkę? Które fragmenty sketchnotki mogą wykorzystać na swoim przedmiocie?

W październiku klasa 4 ma za zadanie opanowanie umiejętności dotyczących planu lekcji, planu dnia, dni tygodnia oraz określania czasu.

I tak...

... na lekcji historii skupimy się na ćwiczeniu umiejętności określania wieków.

Na matematyce będziemy określać dni, godziny, minuty, a w zadaniach arytmetycznych obliczać czas, np. *Ile czasu minęło?*

Na lekcji języka angielskiego poznamy i będziemy utrzymywać słownictwo związane z tematem: *days of the week, what's the time, my day*.

Na przyrodzie skupimy się obserwacji pogody w wyznaczonych porach dnia.

Na języku polskim poćwiczmy tworzenie i poprawne używanie form czasownika w czasie teraźniejszym, przeszłym i przyszłym. Możemy opisać ustnie lub pisemnie plan dnia lub tygodnia.

Na informatyce usprawnimy korzystanie z Microsoft Word poprzez tworzenie swojego planu dnia.

Na technice wykonamy obrazkowy plan dnia, a na plastyce – historyjkę obrazkową/komiks/ „Mój dzień”.

A jeśli nauczyciel ma inną propozycję odniesienia się do sketchnotki, to realizuje swoje zamierzenia. Propozycje pracy z materiałem nie są narzucone, stanowią wskazówkę do pracy z uczniem!

Każdy nauczyciel realizuje lekcję zgodnie ze swoim rozkładem nauczania. Na każdej lekcji poświęca chwilę, aby zwrócić uwagę uczniów na sketchnotkę i nawiązać do grafiki. Odniesienia są widoczne w scenariuszach oraz listach zagadnień.

Scenariusz

Istotą innowacji jest to, aby wszyscy nauczyciele uczący w oddziale wspólnie podjęli decyzję o wprowadzeniu zmian. Na początku może będzie wydawało się to trudne, ale gwarantujemy, że po kilku miesiącach będą Państwo ekspertami w odnajdowaniu powiązań pomiędzy przedmiotami, a przykładowe scenariusze pomogą Wam rozwinąć własne pomysły. Nasze scenariusze również opierają się na wizualizacji. Mają stanowić czytelna wskazówkę dla nauczyciela.

Lekcja powinna składać się z etapów podzielonych na strefę nauki i strefę relaksu.

W strefie nauki zapisuje się temat lekcji, rysuje lub uzupełnia *To Do List*. Uczniowie rozwiązują krótkie zadania wprowadzające do tematu (mogą to być zagadki, rymowanki, rebusy lub inne ćwiczenia), a następnie nauczyciel prowadzi lekcję, w trakcie której odnosi się do wiadomości na sketchnotce.

Strefa relaksu opiera się na wykorzystaniu przerwy śródlekcyjnej potrzebnej na przeprowadzenie zawartego w scenariuszu ćwiczenia.

Kończącym etapem jest powrót do strefy nauki, czyli kontynuacja lekcji.

Sala

Zgodnie z naszym założeniem sketchnotka musi być widoczna dla uczniów i nauczycieli. Jest ona przez cały miesiąc umieszczona w kluczowym miejscu sali lekcyjnej (wydrukowana lub przerysowana w dużym formacie). Nasza innowacja zakłada realizację większości planu lekcji w jednej sali. Byłoby świetnie, gdyby sala została przygotowana zgodnie z naszymi wskazówkami. Próbowaliśmy zaaranżować pomieszczenie dostosowane do potrzeb uczniów z afazją. Dobrze jest stworzyć przyjazną dla uczniów przestrzeń szkolną, a także wyeliminować bariery architektoniczne.

Zgodnie z koncepcją bardzo ważne było wygłuszenie sali, aby wytłumić typowy pogłos. Zastosowano w tym celu długie zasłony, dodatkowo dzielące klasę na dwie części. Ten podział pozwolił wydzielić dwie strefy: nauki i relaksu. Opracowane w ramach innowacji scenariusze lekcji zakładają realizację określonych etapów zajęć z wykorzystaniem wyposażenia z obu stref, co daje uczniom komfort pracy i jest do nich dostosowane.

Strefa nauki została zaaranżowana w głównej części sali lekcyjnej. Tworzą ją mobilne, trójkątne stoliki (kółko na jednej z nóg) wraz z wygodnymi, ergonomicznymi krzesłami. Stoliki można dowolnie ustawiać w przestrzeni klasowej, tak aby dać nauczycielowi możliwość pracy z całym zespołem klasowym, umożliwić uczniom działanie w grupach, jak i skupić się na indywidualnej pracy z dzieckiem. Strefę nauki uzupełniają trzy tablice (wykonane ze sklejki), dzięki którym można łatwo wyeksponować pomoce naukowe wizualizujące proces dydaktyczny, w tym sketchnotkę stanowiącą integralny element innowacji. Część tablic została pomalowana czarną farbą tablicową i magnetyczną, co umożliwia nauczycielowi zapisanie lub przypięcie powstałych na zajęciach prac czy pomocy naukowych wspomagających proces kojarzenia i zapamiętywania zdobywanych wiadomości. Tę strefę można dodatkowo podzielić, w zależności od potrzeb i kreatywności uczniów oraz nauczyciela, za pomocą parawanów, które mają filcową strukturę pozwalającą umieścić na nich pomoce dydaktyczne czy prace wykonane przez dzieci podczas zajęć. Należy także zwrócić uwagę na wystarczającą dostępność gniazdek elektrycznych. Są one niezbędne podczas lekcji informatyki, aby można było korzystać swobodnie z urządzeń elektronicznych.

Zastosowane w klasie zasłony, które dzielą salę lekcyjną na dwie części i wygłuszają pomieszczenie, wyznaczają również strefę relaksu. Z powodu szybkiej dekoncentracji i męczliwości dzieci z tą niepełnosprawnością strefa ma ogromne znaczenie dla podtrzymania zaangażowania uczniów w proces dydaktyczny. Została ona wyposażona w dywan, pufy i karimaty, które pozwalają na zmianę dynamiki procesu dydaktycznego i chwilowy odpoczynek (przerwa śródlekcyjna). Pufy można dowolnie ustawiać, dostosowując je do zaproponowanej przez nauczyciela aktywności, np. podczas prowadzenia z uczniami rozmowy nauczającej lub zabawy dydaktycznej. Ponadto strefa relaksu została wyposażona w nowoczesne, kolorowe

szafki i półki, które tworzą efekt przyjaznego otoczenia, pozwalają ją dowolnie zagospodarować i wykorzystywać, np. do przechowywania przyborów szkolnych, podręczników czy prac uczniów.

Informacje dla rodziców

Po każdej lekcji nauczyciel zapisuje krótką informację dla rodziców (na również przygotowanym schemacie). To zwięzły zapis zawierający takie elementy, jak: informacje z lekcji, zadanie domowe i co należy przygotować na następny raz. Ma to na celu włączenie rodziców w proces edukacji, ale również ułatwienie uczniom opanowania materiału dydaktycznego.

Poniżej przedstawiono przykładowy szablon informacyjny.

SZANOWNI RODZICE!

Codziennie będziecie otrzymywać informację o tym, co zostało zrealizowane na poszczególnych przedmiotach.

Wsparciem dla nas będzie wykonanie przez Państwa krótkich zadań:

- ✚ przeczytacie notatkę,
- ✚ dopilnujecie, czy zostało odrobione zadanie domowe,
- ✚ zapytacie dziecko, czy pamięta, co dzisiaj robiło w szkole, np. na lekcji matematyki,
- ✚ sprawdzicie, czy w tornistrze są spakowane wszystkie książki, zeszyty, przybory i materiały potrzebne następnego dnia w szkole,
- ✚ codziennie zmotywujecie dziecko do 15-minutowego głośnego czytania.

Lp.	Przedmiot	Treści lekcji
1	Przyroda	Odżywianie się zwierząt, różnorodność pokarmu. Składniki odżywcze (białka, tłuszcze, cukry, witaminy). Zadanie domowe — utrwalenie wiadomości z lekcji. <i>Odniesienie się do sketchnotki: świąteczne menu.</i>
2	Matematyka	Rozwiązywanie zadań związanych z kalendarzem — grudzień. Doskonalenia umiejętności zapisu cyfr rzymskich i dzielenia z resztą. Zadanie domowe — napisz cyframi rzymskimi datę urodzenia (dzień i miesiąc), dla chętnych też rok urodzenia. <i>Odniesienie się do sketchnotki: dzielenie z resztą.</i>
3	Język polski	Tradycje i zwyczaje bożonarodzeniowe. Wykonanie bombek ortograficznych. Życzenia. <i>Odniesienie się do sketchnotki: menu świąteczne, składanie życzeń.</i>
4	Historia	Poznanie zajęć pierwszych Słowian, wyjaśnienie pochodzenia nazwy <i>Polska</i> , przeczytanie legendy „O gościnnym Piaście”. Mieszko I — pierwszy historyczny władca, chrzest Polski 966 r. Zadanie domowe — narysuj ilustrację do legendy „O gościnnym Piaście”. <i>Odniesienie się do sketchnotki: drzewo genealogiczne.</i>
5	Język angielski	Utrwalaliśmy nazwy pomieszczeń. Uczyliśmy się określania położenia prezentów względem choinki. Śpiewaliśmy piosenkę „In, on, under”. Zadanie domowe — nauczę się piosenki, która jest zamieszczona w MS Teams na kanale „Język angielski”. <i>Odniesienie się do sketchnotki: menu po angielsku.</i>
6	Muzyka	Uczyliśmy się piosenki „Nie miały aniołki”. Uczyliśmy się kolędy „Lulajże, Jezuniu”. Słuchaliśmy fragmentu Scherza h-moll Chopina. Omawialiśmy tradycje związane z Bożym Narodzeniem. <i>Odniesienie się do sketchnotki: kolęda.</i>
7	Plastyka	Oglądaliśmy przykładowe dekoracje świąteczne, wymienialiśmy imiona najbliższych krewnych w rodzinie, wykonywaliśmy dekoracyjne etykiety świąteczne, zapisywaliśmy na etykietach nazwy i imiona osób z rodziny. <i>Odniesienie się do sketchnotki: dekoracja stołu świątecznego.</i>
8	Technika	Wykonaliśmy kartkę świąteczną z choinką z kolorowego bloku technicznego, napisaliśmy świąteczne życzenia. <i>Odniesienie się do sketchnotki: świąteczne życzenia.</i>
9	Informatyka	Piszemy życzenia świąteczne do bliskich osób z rodziny. Praca w programie Paint. <i>Odniesienie się do sketchnotki: świąteczne życzenia.</i>

WSKAZÓWKI DO PRACY

Zaburzenia mowy

NAUCZYCIELU:

- ⇒ Posadź ucznia blisko siebie.
- ⇒ Wspieraj komunikaty werbalne gestem, mimiką, pokazem.
- ⇒ Zwracaj się do ucznia wprost, po imieniu, komunikuj się twarzą w twarz.
- ⇒ Zadawaj proste pytania i podawaj je dodatkowo w formie pisemnej.
- ⇒ Daj uczniowi możliwość działania na konkretach, żeby lepiej zrozumiał treści przekazywane na lekcji. W procesach myślowych najbardziej zaburzone jest myślenie abstrakcyjne. Dziecko ma problem ze złożeniem zdobytych wiadomości w całość.
- ⇒ Udzielaj zrozumiałych i szczegółowych poleceń.
- ⇒ Sprawdzaj, czy uczeń cały czas aktywnie uczestniczy w zajęciach.
- ⇒ Odnotowuj postępy i porażki ucznia i informuj go o tym.
- ⇒ Zachęcaj ucznia do zadawania pytań.
- ⇒ Często powtarzaj materiał dla lepszego utrwalenia.
- ⇒ Pamiętaj, że powtarzanie nie gwarantuje utrwalenia, powtarzanie służy pomaganiu.
- ⇒ Miej świadomość, że uczniom afatycznym wiele trudności sprawiają występujące w zadaniach polecenia, typu: podkreśl, przekreśl, zakreśl, otocz pętlą itp. Dzieci bardzo często mylą te pojęcia, co powoduje nieprawidłowe wykonanie zadania.
- ⇒ W nauce formułowania wypowiedzi pamiętaj o stopniowaniu trudności. Gdy dziecko ma nasilone trudności z planowaniem, należy mu umożliwić odpowiadanie jednym słowem. Pomocne jest także podpowiadanie pierwszej głoski wyrazu lub sylaby, jak i rozpoczęcie zdania (pytania) od właściwego słowa, tak aby wskazać dziecku właściwy kierunek.

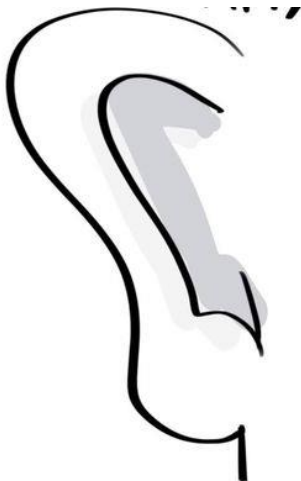
- ⇒ Zachęcaj dzieci z dużymi trudnościami w ekspresji mowy, aby korzystały z innych form wypowiedzi, wspierając lub zastępując komunikat werbalny (gesty, mimika, obrazki, elementy języka migowego, piktogramy).
- ⇒ Parafrazuj wypowiedzi dziecka, które są niepoprawne. Tym sposobem dawaj informację zwrotną na temat zrozumienia komunikatu, a jednocześnie prezentuj wzorzec prawidłowej wypowiedzi.

Pamięć

NAUCZYCIELU:

- ⇒ Dawaj uczniowi możliwości ćwiczenia pamięci, zestawiając informacje słowne z ich wersją pisemną oraz obrazem.
- ⇒ Przekazywane informacje uszereguj w odpowiedniej kolejności.
- ⇒ Powtarzaj wielokrotnie, nie rezygnując z utrwalania opanowanego materiału.
- ⇒ Informacje przekazywane ustnie dodatkowo zapisz na tablicy lub w zeszycie ucznia i wielokrotnie się do nich odwołuj.
- ⇒ Ułatwaj zapamiętanie materiału poprzez przedstawienie treści w sposób wizualny.
- ⇒ Pomagaj uczniowi w przywoływaniu z pamięci potrzebnych wiadomości; kieruj jego tokiem myślowym.
- ⇒ Pomóż rozpoznawać, kiedy i jak stosować zdobyte informacje w nowych sytuacjach.
- ⇒ Pozwól uczniowi zapisywać na tablicy kolejne czynności podejmowane na lekcji, zaznaczać, co zostało już zrobione i odczytywać kolejne punkty planu.
- ⇒ Przedstaw konkret zamiast symbolu. Informacje przedstawiane za pomocą przykładów są łatwiej przyswajalne niż pojęcia abstrakcyjne.
- ⇒ Przekazuj nowe informacje w znanym uczniowi kontekście lub w tym, w którym będą musiały zostać użyte - ułatwi to zapamiętanie.
- ⇒ W celu usprawniania pamięci stosuj gry pamięciowe. Pokaż sposoby wspomagania pamięci oraz naucz, jak korzystać z pomocy z różnych źródeł.
- ⇒ Wysyłaj często informacje zwrotne, aby wspierać tok postępowania dziecka.
- ⇒ Zadawaj uczniowi pytania zamknięte zamiast otwartych.
- ⇒ Informacje przekazuj uczniowi stopniowo. Najpierw musi zrozumieć jedną, aby mógł opanować drugą.
- ⇒ Rozwiń współpracę z rodzicami dziecka w zakresie przekazywania informacji dotyczących ucznia, jego zachowań czy zadań domowych.

Trudności z uwagą i przetwarzaniem słuchowym

NAUCZYCIELU:

- ⇒ Zwracaj się bezpośrednio do ucznia.
- ⇒ Mów powoli, prosto i krótko.
- ⇒ Przekazuj polecenia jednocześnie w formie ustnej i pisemnej.
- ⇒ Upraszczaj polecenia oraz dziel je na etapy.
- ⇒ Sprawdzaj, czy uczniowie zrozumieli polecenie (uczeń może je powtórzyć prostymi słowami lub pokazać, w jaki sposób wykona zadanie).
- ⇒ Stosuj na lekcji zróżnicowane formy aktywności, w celu podtrzymania uwagi, motywacji i lepszego zapamiętywania.
- ⇒ Unikaj stosowania metod podających (dzieci z afazją bardzo szybko się dekoncentrują podczas zbyt długiej wypowiedzi) lub jeśli jest taka konieczność wzbogacaj je środkami wizualnymi (filmy, obrazki, gesty, mimika, pokaz czynności).

Trudności w czytaniu i pisaniu

NAUCZYCIELU:

- ⇒ Na początku nauki czytania i pisania zaczynaj wyłącznie od dużego druku. W kolejnych latach nauki, jeśli dziecko zapamięta ten format, wprowadzaj litery małe oraz pisane. Jest pewna grupa dzieci, która ma nasilone problemy z zapamiętywaniem liter oraz ich pisanie. Wskazane jest wówczas rozważenie ograniczenia nauki czytania i pisania do liter wielkich drukowanych.
- ⇒ Zadając dziecku materiał do przeczytania, ułóż mu plan tekstu, graficzny schemat etapów jego pracy.
- ⇒ Dawaj dziecku do odczytania tekst dobrze przećwiczony w domu. Dzieci słabo czytające nie chcą czytać przy koleżankach i kolegach.
- ⇒ Podczas ćwiczeń w czytaniu zwracaj szczególną uwagę na rozumienie tekstu.
- ⇒ Starannie dobieraj materiał do czytania. Na początku nauki czytania wybieraj wyrazy o prostej budowie fonetycznej, zrozumiałe dla dziecka. Podczas nauki czytania i pisania warto tworzyć materiały do ćwiczeń, wykorzystując tematy bliskie dziecku, związane z jego zainteresowaniami. Ma wtedy ono większą motywację do zaangażowania się w trening czytania i pisania.
- ⇒ Naucz ucznia przysłaniania linijek już przeczytanych, aby skupiał się na bieżącym fragmencie.
- ⇒ Podczas zajęć grupowych umożliwaj prezentowanie sylabowej techniki czytania.
- ⇒ Dostosuj wymagania dotyczące czytania lektur. Jeśli jest to konieczne, uczeń powinien być zwolniony z czytania całej lektury. Może przeczytać tylko fragment a z całością zapoznać się, korzystając z audiobooka czy filmu.

- ⇒ Dostosuj wymagania dotyczące samodzielnego tworzenia tekstów (opisów, opowiadań, wypracowań). W tym wypadku kryterium użyteczności i niezbędności ma szczególne zastosowanie.
- ⇒ Naukę czytania i pisanie liter rozpocznij dość wcześnie, już w wieku przedszkolnym, pomimo niedokształconej często percepcji słuchowej. Pismo jest w przypadku dzieci z afazją istotnym narzędziem w terapii mowy, stanowi bowiem wizualizację kolejności głosek w wyrazie.
- ⇒ Pozwól, by uczniowie przepisywali tylko najważniejsze treści.
- ⇒ Zadawaj pytania Czy...?, proponując wybór odpowiedzi z dwóch, trzech lub czterech.
- ⇒ Zakres używanego słownictwa dopasuj do zasobu słów znanych dziecku. Nowe słowa wprowadzaj kolejno i tylko wtedy, gdy poprzednie zostaną już przyswojone.
- ⇒ Pozwól uczniowi wypowiadać się na temat jego własnych sposobów przygotowywania się do zajęć, aby motywować go do wspólnej pracy.
- ⇒ W pracy z uczniem z afazją używaj fragmentów tekstu oraz dopasuj do danego fragmentu ilustrację czy definicję, tak aby uczeń mógł ją dopasować.
- ⇒ Unikaj w swoich wypowiedziach figur literackich, metafor, eufemizmów, ironii, sarkazmu, abstrakcyjnego humoru; niech twoje komunikaty będą formułowane prosto i zrozumiale.
- ⇒ Używaj technik plastycznych w celu przybliżenia dziecku pojęć abstrakcyjnych.
- ⇒ Wydając polecenie, podziel je i podaj uczniowi po kolei.
- ⇒ Upewnij się, czy dziecko na pewno zrozumiało polecenie.
- ⇒ Usprawniaj wszystkie aspekty percepcji słuchowej, szczególnie analizę i syntezę słuchową oraz słuch fonemowy.
- ⇒ Używaj słownych wskazówek w celu przypomnienia uczniowi, co ma dalej robić.

$$2+2=4$$

Matematyka

NAUCZYCIELU:

- ⇒ Skup się na praktycznym zastosowaniu wiedzy i umiejętności matematycznych.
- ⇒ Systematycznie ćwicz rozumienie i używanie pojęć czasowych (pory roku, dnia, miesiące, tygodnie, godziny) oraz relacji przestrzennych.
- ⇒ Bądź cierpliwy. Do pełnego ukształtowania rozumienia operacji matematycznych konieczne jest odpowiednio długie działanie na konkretach oraz równoczesne ilustrowanie tych działań.
- ⇒ Pozwól uczniowi, by korzystał z wielu źródeł i pomocy.
- ⇒ Pomagaj i stosuj podpowiedzi typu *Rozpocznij od tego*.
- ⇒ Powtarzaj materiał często i w krótkich odstępach czasu, aby zautomatyzować myślenie matematyczne.
- ⇒ Grupuj problemy i nie mieszaj ze sobą zróżnicowanych zagadnień.
- ⇒ Upraszczaj zadania tekstowe i dziel je na etapy.
- ⇒ Zminimalizuj liczbę zadań na jednej kartce (najlepiej do jednego).
- ⇒ Pozwól dziecku dłużej rozwiązywać testy i sprawdzaj jego skupienie uwagi na zadaniu.

Sprawność fizyczna, integracja sensoryczna oraz prakcja

NAUCZYCIELU:

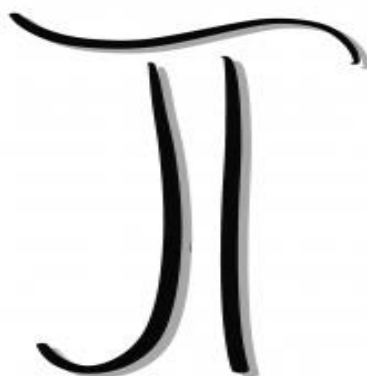
- ⇒ Na zajęciach wychowania fizycznego oceniaj przede wszystkim wysiłek dziecka, a nie jakość wykonania ćwiczenia. Znajdź dla niego takie zajęcie, by mogło odnieść sukces.
- ⇒ Umożliw dziecku uczestniczenie w różnych formach zajęć ruchowych.
- ⇒ Wprowadź zajęcia taneczne efektywnie rozwijające zdolność planowania motorycznego.
- ⇒ Ogranicz materiał wymagający przepisywania, przeznaczaj więcej czasu na sporządzanie notatek przez ucznia lub przygotuj gotowe notatki do lekcji.
- ⇒ U dzieci z nadwrażliwością słuchową, które źle znoszą hałas w szkole, rozważ noszenie stoperów, słuchawek na uszach, aby mogło chwilę odpocząć od gwaru.
- ⇒ Uatrakcyjnij zajęcia metodami plastycznymi; uczniowie powinni możliwie często wykonywać podstawowe czynności związane z motoryką małą.
- ⇒ W miarę potrzeby skonsultuj dziecko z terapeutą integracji sensorycznej.
- ⇒ W przypadku dzieci hiperkinetycznych (nadruchliwych), ale również męczliwych, mających trudności w koncentracji uwagi, rób przerwy śródlekcyjne. Ważna jest również zmienność form i metod pracy oraz atrakcyjność zajęć.
- ⇒ Zwracaj uwagę na ewentualne trudności dziecka z odbiorem i przetwarzaniem bodźców zmysłowych.

Funkcjonowanie emocjonalno-społeczne

NAUCZYCIELU:

- ⇒ Angażuj ucznia w życie oddziału (wykorzystując jego mocne strony), aby rzeczywiście było równoprawnym członkiem zespołu.
- ⇒ Dostosuj wymagania do możliwości, potrzeb i zainteresowań dziecka, żeby mogło odnieść sukces. Jeśli ponosi liczne porażki, to może oznaczać, że dostosowanie nie odpowiada jego możliwościom i potrzebom.
- ⇒ Pokaż dziecku użyteczność w jego życiu nabywanych wiadomości i umiejętności.
- ⇒ Zauważaj mocne strony dziecka oraz aktywnie je rozwijaj (konkursy, pogłębianie wiedzy i umiejętności na tematy interesujące dziecko).
- ⇒ Wzmacniaj inicjatywę ucznia w każdej dziedzinie i podkreślaj skuteczność jego działań.
- ⇒ Rozwijaj u ucznia poczucie odpowiedzialności za własne czyny oraz poczucie sprawstwa, wpływu na własną sytuację, m. in. osiągnięcia w nauce.
- ⇒ Ucz dziecko strategii radzenia sobie z trudnościami.
- ⇒ Zapewnij zaspokojenie potrzeby bezpieczeństwa (prawo do popełniania błędów).
- ⇒ Współpracuj z rodzicami dziecka.
- ⇒ Zanim dziecko afatyczne trafi do oddziału w szkole masowej lub integracyjnej, przygotuj do tej zmiany zarówno ucznia, jak i zespół klasowy (wyjaśnienie problemu dziecka).
- ⇒ Twórz materiały do ćwiczeń wyrównawczych, rewalidacyjnych, wykorzystując zainteresowania dziecka.

Nauki ścisłe

NAUCZYCIELU:

- ⇒ Miej świadomość, że nauki ścisłe umożliwiają doświadczanie świata realnego. Dają możliwość pracy w grupie, pozwalają eksperymentować i obserwować. Pomagają rozwinąć rozumienie słownictwa naukowego w kontekście życia codziennego. Uczą rozwiązywania problemów, organizowania swojej pracy i przejścia od teorii do praktyki.
- ⇒ Daj uczniowi dodatkowy czas przy rozwiązywaniu sprawdzianów, aby nie zniechęcił się liczbą zadań do wykonania w zbyt krótkim czasie.
- ⇒ Pomóż uczniowi zorganizować pracę i zachowywać się odpowiednio.
- ⇒ Pozwól na odmienne (własne) poszukiwanie rozwiązania zadań.
- ⇒ Sprawdzaj znajomość zasad posługiwania się sprzętem.
- ⇒ Szczegółowo oznacz oraz opisz sprzęt i materiały, umieszczając stosowne etykiety, instrukcje obsługi i informacje ostrzegające o niebezpieczeństwie.
- ⇒ Używaj odpowiednich programów komputerowych, które wspomogą proces nauczania, prezentują ocenę wykonanego zadania, proponują korektę lub zachęcają do ponowienia próby, mają stopniowany poziom trudności.
- ⇒ Używaj modeli do wyjaśnienia zagadnień naukowych.
- ⇒ Używaj tekstów o obniżonym poziomie trudności, np. z powiększonym drukiem, pogrubionymi definicjami, kontrastowymi schematami.
- ⇒ Zaopatrz uczniów w odpowiedni materiał ilustracyjny ułatwiający zrozumienie poznawanych treści.

Edukacja artystyczna

NAUCZYCIELU:

- ⇒ Aktywuj ucznia i pobudzaj go na różne sposoby.
- ⇒ Dostosuj tempo pracy, jej rytm, do możliwości ucznia, zadbaj o rutynę, pracuj zgodnie z ułożonym programem, unikaj niespodzianek i zmian.
- ⇒ Dostosuj trudności do poziomu umiejętności ruchowych, językowych, słuchowych.
- ⇒ Łącz prezentację prac uczniów z nabywaniem umiejętności występowania przed grupą.
- ⇒ Motywuj do aktywnego uczestnictwa w zajęciach; w ten sposób uczeń pozna zasady tworzenia sztuki.
- ⇒ Pomagaj uczniowi w zajęciach i ucz go odpowiedzialności, przekazując mu do wykonania część zadań.
- ⇒ Rozwijaj umiejętności wyrażania siebie.
- ⇒ Skieruj uwagę ucznia na obszary, które dotyczą bezpośrednio jego osoby, przeżyć, zainteresowań.
- ⇒ Uaktywnij wszystkie zmysły ucznia.
- ⇒ Używaj modeli do wyjaśnienia zasad, prezentuj nagrania filmowe i dźwiękowe.
- ⇒ Zadbaj o możliwość ćwiczenia słownictwa i wzbogacania go, zarówno w czasie pracy zespołowej, jak i w trakcie innych zajęć.
- ⇒ Zapewnij uczniom możliwość pracy w małych grupach.

BIBLIOGRAFIA

1. Daniluk B. (2006), *Specyficzne zaburzenia językowe u dzieci* [w:] *Neuropsychologia kliniczna dziecka : wybrane zagadnienia*, Borkowska A., Domańska Ł. (red.), Warszawa.
2. Gołąb B. K. (2004), *Anatomia czynnościowa ośrodkowego układu nerwowego*, Warszawa.
3. Grabias S. (1997), *Mowa i jej zaburzenia*, „Audiofonologia”, tom X.
4. Jastrzębowska G. (1999), *Afazja, dysfazja dziecięca* [w:] *Logopedia. Pytania i odpowiedzi*, Gałkowski T., Jastrzębowska G. (red.), Opole.
5. Jastrzębowska G. (2001), *Z metodologii opisu alalii (afazji, dysfazji rozwojowej)* [w:] *Zaburzenia mowy*, Grabias S. (red.), Lublin.
6. Narkiewicz O. (2003), *Ośrodkowy układ nerwowy* [w:] *Anatomia człowieka*, Sokołowska-Pituchowa J. (red.), Warszawa.
7. Paluch A., Drewniak-Wołosz E. (2017), *Dziecko afatyczne w szkole i przedszkolu*, Gliwice.
8. Panasiuk J. (2013), *Afazja a interakcja. Tekst – metatekst – kontekst*, Lublin.
9. Skibska J. (2012), *Afazja dziecięca* [w:] *Neurologopedia w teorii i praktyce. Wybrane zagadnienia diagnozy i terapii dziecka*. Skibska J., Larysz D. (red.), Bielsko-Biała.
10. Słupek K. (2018), *Uczniowie ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. Pomoc psychologiczno-pedagogiczna, dostosowanie wymagań*, Gdańsk.
11. Smoczyńska M. (2000), *Wczesne interwencje u dzieci z opóźnionym rozwojem mowy* [w:] *Teoretyczne podstawy metod usprawniania mowy. Afazje i zaburzenia mowy*, Mierzejewska H., Przybysz-Piwko M. (red.), Warszawa.
12. Tanajewska A., Naprawa R., Stawska J. (2014), *Praca z uczniami ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi*, Warszawa.
13. https://dane.gov.pl/pl/dataset/182,dane-statystyczne-uczniow-z-orzeczeniem-o-potrzebie-kształcenia-specjalnego/resource/31159/table?page=1&per_page=20&q=&sort= [dostęp:29.06.2021]